

УДК 378.016 : 373.2/3

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАСТУПНОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Л.І.Коломієць

Анотація. У статті презентуються базові засади методики підготовки майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку й основні результати її впровадження.

Ключові слова: методика підготовки майбутнього вчителя, компоненти готовності, наступність навчання дітей.

Аннотация. В статье представляются базовые принципы методики подготовки будущего учителя к обеспечению преемственности обучения детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста и основные результаты ее внедрения.

Ключевые слова: методика подготовки будущего учителя, компоненты готовности, преемственность обучения детей.

Summary. The article presented the basic principles of methods of preparing future teacher to ensure continuity of education for children preschool and early school age and the main result of its implementation.

Keywords: method of preparation of future teachers, the components of preparedness, continuity of education for children.

Постановка проблеми. Реалізація основних гуманістичних пріоритетів сучасної дошкільної і початкової освіти підсилює вимоги до професійної підготовки педагога школи I ступеня. Особливо гострою стає проблема формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку („Про затвердження плану заходів щодо розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти на період до 2012 року” (наказ МОН № 20 від 20.01.2010 р.), „Про забезпечення взаємодії в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку” (рекомендації МОН № 1/9-634 від 19.08.2011 р.) та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки вчителя школи I ступеня до педагогічної взаємодії з дітьми 6-7-річного віку досліджується у різних наукових аспектах. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають сучасні засади модернізації структури і змісту професійно-педагогічної освіти майбутніх учителів початкових класів (В.І.Бондар, А.М.Коломієць, С.М.Мартиненко, О.Я.Савченко, Г.С.Тарасенко, Л.О.Хомич, І.М.Шапошнікова та ін.); питання реалізації вчителем наступності навчання і виховання дітей дошкільного й молодшого шкільного віку (А.М.Богуш, О.Л.Кононко, І.М.Лапшина, Т.І.Поніманська, О.В.Проскура, Т.М.Степанова, Т.О.Фадєєва та ін.).

В останні десятиліття виконано низку дисертаційних досліджень вітчизняних (О.Р.Боделан, Л.В.Дзюбо, Г.І.Назаренко, Л.О.Федорович, О.В.Чепка, Н.І.Черепаня та ін.) і зарубіжних учених (Т.О.Єсрахтіна, С.В.Козін, Д.Л.Коломієць, І.Р.Накова, Т.М.Соляковата та ін.), в яких розкривається процес моделювання організаційно-педагогічних умов забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою в контексті психологічної підготовки, активізації особистісних ресурсів і сприяння адаптації дітей до школи. Водночас, предметом наукової уваги в кандидатських і докторських дисертаціях стають дидактичні аспекти реалізації вчителем наступності навчання дошкільників і молодших школярів (екологічне виховання, природознавство – Л.В.Іщенко, Т.І.Мантула, Г.О.Петушкова, Д.І.Струнникова; розвиток мовлення – Н.В.Гавриш, Л.А.Поряженко; розвиток інтелекту, творчих і художніх здібностей – С.М.Гаврилук, Т.М.Астраханцева, О.О.Тупічкіна, С.В.Уфимцева та ін.).

В дисертаційних дослідженнях розкриваються також проблеми формування готовності вихователів до реалізації наступних зв'язків між дошкільними навчальними закладами і початковою школою, інтеграції професійної підготовки вихователів і вчителів (І.І.Гончарова, М.Ю.Прокоф'єва, О.В.Соколова та ін.). Однак, проблема підготовки вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку не стала об'єктом спеціального наукового пошуку.

Метою статті є презентація базових засад методики підготовки майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, а також основних результатів її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Під професійною підготовкою ми розуміємо актуальний сучасним освітнім реаліям відкритий динамічний процес учіння студентів у педагогічних ВНЗ, який визначатиме їхню готовність до педагогічної діяльності загалом, а також до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку зокрема. Готовність вчителя до забезпечення наступності навчання дітей є цілісним, стійким утворенням, що формується в процесі професійної підготовки і є її результатом, відображає сформованість полісуб'єктної професійно-особистісної позиції майбутніх учителів початкової школи, зумовлює достатній рівень їхньої психолого-педагогічної, методичної та технологічної спроможності до забезпечення організаційно-педагогічних і дидактичних умов наступності навчання дітей з урахуванням особливостей їхнього вікового й індивідуального психічного розвитку, забезпечує високий рівень професійної самоорганізації, самореалізації й педагогічної культури, стимулює до безперервного самовдосконалення і підвищення власного фахового рівня. Вона є інтегративним поєднанням мотиваційно-ціннісного, теоретико-гносеологічного і проєктивно-технологічного компонентів. *Мотиваційно-ціннісний* уособлює, на нашу думку, систему мотивації і ціннісно-сміслових компонентів професійної самосвідомості; *теоретико-гносеологічний* – інтегративну динамічну відкриту систему психолого-педагогічних знань; *проєктивно-технологічний* – систему професійно-педагогічних умінь і навичок, спрямованих на створення належних умов для

забезпечення вчителем наступності навчання. Критеріальні показники виокремлених компонентів готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей лягли в основу діагностики рівнів сформованості означених професійно-особистісних якостей (див. рис. 1).

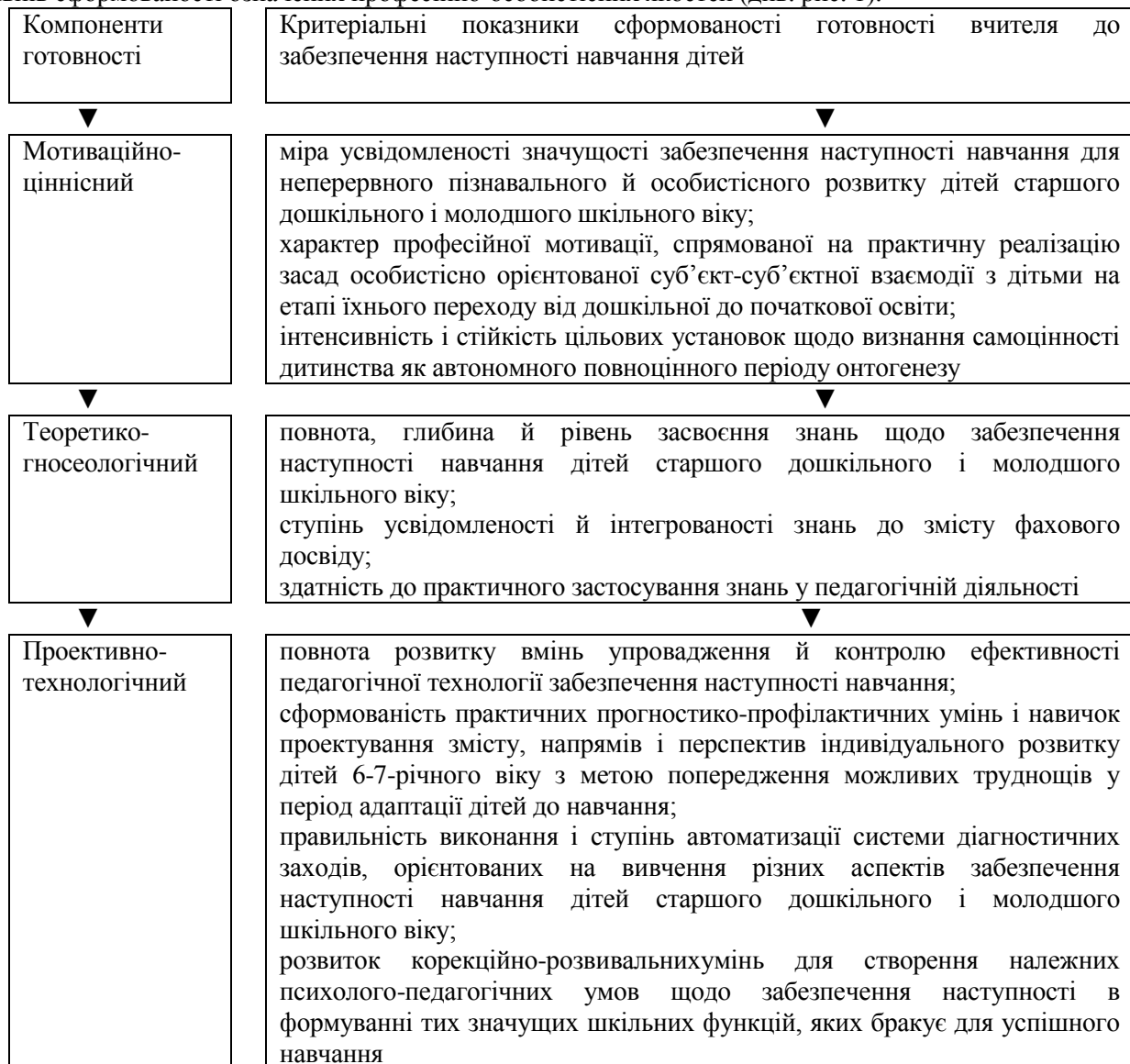

Рис. 1. Компоненти і критеріальні показники готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку вимагає впровадження в навчальний процес педагогічних ВНЗ методики фахової освіти, що послідовно реалізовувалася нами на змістово-ціннісному, рефлексивно-моделювальному й операційно-діяльнісному етапах.

Професійна підготовка майбутнього вчителя передбачає, передусім, формування мотиваційно-ціннісної спрямованості на здійснення означеної діяльності, оволодіння системою психолого-педагогічних знань, без яких унеможливується повноцінний розвиток професійно-педагогічних умінь і навичок студентів, необхідних для ефективного налагодження ними наступнісних зв'язків між дошкільною і початковою освітою. Окреслені завдання відповідають *змістово-ціннісному етапу* підготовки майбутнього вчителя до означеної діяльності.

Доцільним методом організації навчання студентів на даному етапі виявилася навчальна діяльність академічного типу, а типовими її формами – традиційні для педагогічних ВНЗ лекції, практичні (семінарські) й лабораторні заняття. Знаннева база, що вибудовувалася на засадах послідовності, системності, взаємодоповнюваності й інтеграції змісту психологічних, педагогічних дисциплін і методик викладання окремих предметів, максимально зорієнтовувалася на контекст майбутньої професійної діяльності вчителя із забезпечення наступності навчання дітей.

З метою оптимізації професійної підготовки студентів викладачам було запропоновано доповнити матеріал лекційних занять інформаційною складовою, що зосереджувала базові засади забезпечення

вчителем наступності навчання дітей, випереджуюче спрямовувала їхню навчальну діяльність в контекст квазіпрофесійної й майбутньої професійної. Відповідні зміни були введені не лише до лекційних курсів навчальних дисциплін, а й відобразилися в планах практичних і лабораторних занять, були передбачені в матеріалах і завданнях для самоконтролю і самостійної роботи студентів, тематиці доповідей і рефератів тощо.

Координацію засвоєння предметної інформації у рамках нормативних навчальних дисциплін здійснювали провідні викладачі кафедр. Доречними виявилися семінари й консультації для педагогів, які були причетні до впровадження експериментальної методики. Такі заходи були зорієнтовані на: а) розгляд питань, пов'язаних із загальними підходами до підготовки майбутніх учителів до означеної діяльності; б) виділення змістового наповнення цієї проблеми в контексті різних навчальних дисциплін, уникнення тематичного й змістового дублювання; в) обґрунтування комплексного використання спеціальних прийомів, спрямованих на актуалізацію і збагачення ресурсів наявних знань, умінь і навичок й встановлення їхньої відповідності іншим дисциплінам; г) конкретизацію складових мотиваційно-ціннісного, теоретико-гносеологічного і проєктивно-технологічного компонентів крізь призму майбутньої професійної діяльності щодо забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

За рахунок вибудованої знаннєвої системи нам вдалося створити т. зв. міжпредметний інтеграційний модуль, який сконцентрував і репрезентував ресурси нормативних дисциплін, передбачених навчальним планом освітньо-кваліфікаційного рівня „Бакалавр” напряму підготовки „Початкова освіта” і став першим етапом формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей.

Разом із тим, професіоналізації вчителя-початківця сприяє моделювання спеціально-предметного контексту його майбутньої діяльності за рахунок поступового переходу від засвоєння інформації до її застосування в навчальній діяльності, що переакцентує навчально-пізнавальну активність студентів із теоретичної площини в практичну, актуалізує механізми педагогічної рефлексії.

Обумовлені засади професійної підготовки відповідають *рефлексивно-моделювальному етапу* фахової освіти, завдання якого концентрувалися навколо структуривання й кристалізації системи психолого-педагогічних знань, формування професійно-педагогічних умінь і навичок, а також розвитку мотивації і ціннісно-сміслових компонентів професійної самосвідомості майбутнього педагога початкової школи. Доцільним методом організації навчання на цьому етапі виявилася квазіпрофесійна діяльність, представлена груповими і колективними інтерактивними формами навчання (О.М.Пєхота [6], Л.В.Пироженко, О.І.Пометун [7] та ін.).

З метою підвищення ефективності процесу фахової освіти на даному етапі у навчальний процес студентів напряму підготовки „Початкова освіта” освітньо-кваліфікаційних рівнів „Спеціаліст” і „Магістр” було впроваджено такі цільові спецкурси: „Реалізація наступності у викладанні гуманітарних предметів” (IX семестр); „Психолого-педагогічні аспекти наступності дошкільної та початкової освіти” і „Формування готовності дитини до школи” (IX і X семестри відповідно). Також, з метою інтеграції психолого-педагогічної підготовки студентів, нами було введено окремий змістовий модуль „Психолого-педагогічне забезпечення наступності навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку” до навчальної дисципліни „Дитяча психологія” (X семестр).

Упроваджені спецкурси виявилися логічним продовженням і наступними етапами неперервної фахової підготовки вчителів початкових класів. Головним принципом їх побудови стало створення спеціально-предметного контексту майбутньої професійної діяльності із забезпечення наступності навчання. Попри це, передбачалися завдання виявити ресурси забезпечення наступності з точки зору різних аспектів діяльності дотичних ланок освіти – дошкільля і початкової школи, що, на нашу думку, сприяло розширенню суб'єктивного професійно-особистісного досвіду студентів, наскрізному розумінню цієї проблеми і власної ролі в її вирішенні.

В процесі опанування спецкурсів „Реалізація наступності у викладанні гуманітарних предметів” й „Психолого-педагогічні аспекти наступності дошкільної та початкової освіти” майбутні педагоги школи I ступеня знайомилися з науковими передумовами наступності у навчально-виховному процесі, специфікою методики організації навчання, виховання і розвитку дітей на певних освітніх ступенях (мета, зміст, методи і прийоми, форми організації навчальної діяльності, вимоги до знань і умінь), позитивним педагогічним досвідом з проблеми реалізації наступності у навчальному комплексі „дитячий садок – загальноосвітня школа”.

Мета спецкурсу „Формування готовності дитини до школи” передбачала розвиток в студентів теоретико-практичних уявлень про становлення готовності дітей до систематичної навчальної діяльності як однієї з головних умов досягнення наступності навчання дітей на етапі їхнього вступу до

школи. Разом із тим, переслідувалися завдання, які сприяли структуризації суто практичного компоненту теоретико-гносеологічної і проєктивно-технологічної готовності студентів до означеної діяльності (наприклад, з'ясування сутності складових фізичної, інтелектуальної, емоційно-вольової і мотиваційної готовності дітей до навчання; виявлення психологічних особливостей і вікових новоутворень дітей старшого дошкільного віку, важливих для ефективного забезпечення наступності навчання; планування заходів і розробка цільової робочої документації, у якій буде сконцентровано процедурно-організаційний аспект впровадження програми забезпечення наступності навчання в діяльність педагога початкової школи тощо).

Формуванню базових умінь і навичок на рефлексивно-моделювальному етапі професійної підготовки сприяв метод ігрового моделювання, який дозволяв імітувати реальну діяльність вчителя із забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Під час формувального етапу експерименту серед методів і прийомів ігрового моделювання ми використовували, передусім, такі (спецкурси „Реалізація наступності у викладанні гуманітарних предметів”, „Психолого-педагогічні аспекти наступності дошкільної та початкової освіти”):

- розробка фрагментів інтегрованих занять, які презентують наступні зв'язки у підготовці до школи й засвоєнні дітьми освітніх галузей „Мови літератури”, „Математика”, „Природознавство”, „Суспільствознавство”, „Здоров'я і фізична культура”, „Технології”, „Мистецтво”;

- моделювання шляхів налагодження фахового співробітництва між учителями початкових класів і вихователями дошкільних навчальних закладів;

- перегляд відеозаписів фрагментів навчальних занять і уроків, планування їхнього продовження, розробка необхідних наочних засобів для логічного досягнення дидактичної мети.

Дієвою формою моделювання професійно-подібної діяльності студентів стала ділова гра (А.О.Вербицький [1], В.С.Коломієць [3], І.М.Носаченко [5] та ін.). Використання ділових ігор, на нашу думку, оптимально сприяло формуванню в майбутніх учителів уміння поєднувати теоретичні знання з практичною навчальною діяльністю, змодельованою щодо конкретних реальних умов і нормативів сучасної початкової школи, а тому, передусім, дозволило вирішити такі завдання: імітувати умови, особливості навчальної ситуації, функціональні обов'язки і професійні взаємостосунки педагогічних працівників на межі переходу дітей від дошкільної до початкової освіти; сприяти прийняттю професійних норм суб'єкт-суб'єктного спілкування з молодшими школярами; з'ясувати погляди майбутніх педагогів на власну майбутню професійну діяльність щодо забезпечення наступності навчання дітей на етапі їхнього вступу до школи.

Досвід упровадження авторської методики професійної підготовки переконав, що потужний резерв розвитку в студентів професійно важливих для забезпечення наступності навчання якостей несуть т.зв. педагогічні проєкти (В.В.Гузєєв [2], П.С.Лернер [4], О.М.Пехота [6] та ін.). Належне змістове навантаження в ході квазіпрофесійної діяльності майбутніх учителів школи I ступеня несли інформаційні проєкти, спрямовані на аналіз, узагальнення, систематизацію інформації з досліджуваної проблеми, ознайомлення з нею широкого загалу студентів експериментальних груп. Доречним доповненням під час вивчення спецкурсів „Реалізація наступності у викладанні гуманітарних предметів”, „Психолого-педагогічні аспекти наступності дошкільної та початкової освіти” виявилися виступи, публікації доповідей у збірниках матеріалів студентських конференцій, усні педагогічні журнали, дискусії і диспути щодо теоретико-методичного розв'язання вчителем проблеми забезпечення наступності навчання дітей. Попри це, ефективності накопичення знань ресурсів з означеної проблеми сприяло створення інформаційної бази даних (картотеки періодичних і наукових видань, переліку доступних веб-ресурсів, нормативної бази та ін.) за різними аспектами психолого-педагогічного супроводу наступності навчання.

В процесі формувального етапу експерименту активно впроваджувалися також дослідницькі й творчі проєкти. Дослідницькі проєкти, в першу чергу, зорієнтовувалися на генерацію студентами нових ідей щодо цільового психолого-педагогічного супроводу наступності навчання дітей, висунення й перевірку гіпотез, моделювання під них відповідних педагогічних ситуацій, визначення шляхів їх практичного розв'язання вчителем початкових класів. Серед тем, які пропонувалися студентам для індивідуального або групового дослідження й обговорювалися в рамках спецкурсів, були, наприклад, такі: „Системний аналіз чинних підходів до діагностики шкільної зрілості дітей”, „Порівняльний аналіз авторських адаптаційних курсів „Вступ у шкільне життя”, „Психолого-педагогічна профілактика, діагностика і корекція шкільної дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку” та ін.

Розвитку навичок педагогічного менеджменту, професійної складової „Я-концепції”, що передбачають формування проєктивно-технологічної готовності майбутніх учителів до неперервного аналізу ситуацій і вирішення на цій основі різних за змістом, формою, складністю і спрямованістю

професійних завдань щодо забезпечення наступності навчання дітей, сприяло використання методу аналізу конкретних ситуацій(case-study). На формульованому етапі експерименту case-метод ми максимально адаптували щодо предмету нашого дослідження, мети і завдань спецкурсів „Психолого-педагогічні аспекти наступності дошкільної та початкової освіти”, „Формування готовності дітей до школи” й навчальної дисципліни „Дитяча психологія”, в рамках яких він і впроваджувався. Типово нами використовувалися структуровані кейси (highlystructuredcase), що зосереджували предметну інформацію стосовно однієї з організаційно-педагогічних умов забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Всі використанні на рефлексивно-моделювальному етапі методи і прийоми педагогічної взаємодіїнесли належне рефлексивне навантаження, стимулюючи студентів експериментальних груп до самоактуалізації, самооцінки й самоаналізу наявного професійно-педагогічного досвіду. Попри це, формуванню їхньої мотиваційно-ціннісної готовності до означеної діяльності сприяв розроблений нами тренінг, зорієнтований на розвитокособистісної (занурення в себе) й операційної (занурення в професію) складових педагогічної рефлексії за рахунок використання методів рефлексивного аналізу й постійного зворотного зв'язку (реалізація вправ, спрямованих на емпатійне включення (мовленнєве, тілесне, інтонаційне тощо); проведення рефлексивних бесід, інтерв'ю, монологів-імпровізацій;спостереження за власними діями і діями інших студентів в професійно значущих ситуаціях з їх подальшим обговоренням; виконання творчих робіт, які актуалізують і проєктують мотиваційно-ціннісні ресурси студентів щодо майбутньої діяльності із забезпечення наступності навчання;створення рефлексивних професійних автопортретів;складання перспективної програми індивідуального саморозвитку „Я-концепції” тощо).

Таким чином, в ході рефлексивно-моделювального етапу професійної підготовки вчителя на основі моделювання в навчальному процесі педагогічних ВНЗ змістово-діяльнісного контексту майбутнього професійного середовища, а також поєднання інтерактивних методів і прийомів професійно подібної діяльності відбулося перетворення кількісного накопичення відомостей і фактів у нову професійно-особистісну якість студентів експериментальних груп – уміння застосовувати засвоєнні аспекти означеної проблеми в процесі подальшої навчально-професійної діяльності.

Досягнуті результати сприяли можливості ефективного переходу майбутніх учителів на наступний етап професійної підготовки – операційно-діяльнісний, що реалізувався в процесі проходження студентами педагогічної практики й виконання науково-дослідних робіт. Основні завдання цього етапу зосереджувалися на стабілізації і корекції в майбутніх педагогів сформованих професійно орієнтованих знань, умінь і навичок з означеної проблеми, практичній апробації засвоєних ними аспектів забезпечення наступності навчання, виробленні індивідуального стилю діяльності в початковій школі, закріпленні гуманістичних цінностей суб'єкт – суб'єктних педагогічних взаємин;розвитку навичок науково-дослідної роботи.

З метою оптимізації професійної підготовки студентів на даному етапі нами було розроблено систему уточнюючих завдань до наскрізної педагогічної практики студентів (дидактичної, методичної, спеціальної, навчально-методичної, педагогічної (стажерської)) і запропоновано розширити тематику курсових і дипломних робіт, що сприятиме науково-практичній розробці актуальних проблем психолого-педагогічного супроводу наступності навчання дітей на межі переходу від дошкільної до початкової освіти.

Упроваджена методика професійної підготовки майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку виявилася досить ефективною для формування готовності педагогів до означеної діяльності, щобуло підтверджено за допомогою *t* - критерію Стьюдента. Так, після проведення формульованого експерименту відбулися значні зміни в бік зростання кількості студентів експериментальних груп (ЕГ), рівень готовності до забезпечення наступності навчання дітей яких досяг високого (з 6,9% на початку до 21,1% наприкінці дослідження) і середнього (34,4 і 54,9% відповідно) рівня. Отже, динаміка в ЕГ складала 14,2% за високим і 20,5% за середнім рівнями готовності до реалізації означеної діяльності. Водночас, у контрольних групах (КГ) подібних зрушень не спостерігалось. Наприкінці експериментально-дослідної роботи високий рівень сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до забезпечення наступності навчання було виявлено у 8,5% студентів КГ (на початку – 7,3%). Кількісний приріст за середнім рівнем готовності у КГ – склав 1,2% (з 32,9% на початку дослідження до 34,1% наприкінці).

Висновки. Таким чином, результати педагогічного експерименту дали змогу зробити висновок про ефективність розробленої методики підготовки майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, а відтак дозволяють вважати реалізовану науково-дослідну роботу вдалою.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективними, на нашу думку, є наукові пошуки в напрямку вивчення зарубіжного досвіду підготовки вчителя до забезпечення наступності навчання дошкільників і молодших школярів, підготовки вчителя до забезпечення наступності навчання й інтеграції в освітній простір початкової школи дітей з особливими потребами та ін.

Література

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Гузеев В. В. Основы образовательной технологии : дидактический инструментарий / В. В. Гузеев. – М.: Сентябрь, 2006. – 192 с.
3. Коломієць В. С. Ігри в структурі професійної підготовки: Міжкафедр. зб. наук. праць / За ред. А. Й. Капської. – К., 1999. – С.153–160.
4. Лернер П. С. Новые педагогическиетехнологии : дань модеилитребованиепрофессиональнойэтики / П. С. Лернер // Триместр. Высшеепрофессиональноеобразование. – 1996. – №1. – С. 32–35.
5. Носаченко І. М. Диференційований підхід до навчання учнів за допомогою ігрових методів: Наук.-метод. зб. /Відповід. ред. Н. Г. Ничкало– К.: НДІ педагогіки, 1992. – 174 с.
6. Освітні технології : Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.